BIOGRAPHY

Istanbul Üniversitesi Yayınlarından
No. 466

FÂRÂBÎ

ALPHARABİ

870-950

Avec une traduction complète française et un résumé en englais
With a complet french translation and an english summary

Dr. BEDİ N. ŞEHSUVAROĞLU

ISMAİL AKGÜN MATBAASI
İSTANBUL — 1950

22200050946

İstanbul Üniversitesi Yayınları
No. 466

FÂRÂBÎ

(870-950)

Dr. BEDİ N. ŞEHSUVAROĞLU

İSMAİL AKGÜN MATBAASI
İSTANBUL — 1950

FÂRÂBÎ

(870-950)

Fârâbî

870 - 950

Bu minyatür, Fârâbî devrine en yakın olan, Abbasî devri resim ekolünden ve Fârâbî'nin malûm eşkâlinden mülhem olarak Prof. Dr. Süheyl Ünver tarafından hazırlanmıştır.

FÂRÂBÎ

TÖRENİ TERTİP KOMİTESİ

Başkan	:	Prof. Hilmi Ziya Ülken	Edebiyat Fakültesi
Üye	:	Ord. Prof. Ali Yar	Fen Fakültesi
»	:	Prof. Abdülhak Kemal Yörük	Hukuk Fakültesi
»	:	Prof. Dr. A. Süheyl Ünver	Tıp Fakültesi
»	:	Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu	»
»	:	Doç. Sabri Ülgener	İktisat Fakültesi
»	:	Doç. Dr. Ahmet Ateş	Şarkıyat Enstitüsü

FÂRÂBÎ

(870 - 950)

Milâdın onuncu asrı ortalarına doğru Suriye'de Halep ve civarına hükmeden Hamdânî'lerden Emîr Sayf al-Davla (918 - 967) nin huzuruna ayağında Zerbûl denen sivri uçlu yemenileri ile Türkmen kılıklı, köse sakallı, kısa boylu birisi giriyordu. Birçok lisanları kolayca konuşan bu mütevazi insan Felsefe, Fıkıh, Mantık, Tıb ve hattâ şiir ve musikideki sonsuz bilgisi ile muhitini ve Emîr Sayf al-Davla'yı kısa zamanda kendisine öylesine bend etmiş ve muhitinin takdirlerini o mertebe kazanmıştı ki, bu ilim ve san'at meraklısı, Emîr onu ölüncüye kadar yanından ayırmamıştı; o kadar ki M. 950 de, seksen yaşlarında, gözlerini bu fanî âleme kapadığı zaman cenaze namazı bizzat Emîr tarafından kıldırılmıştı [1]. Fakat bu mütevazi insanın, bu mütevazi kabri asırlar boyunca ve yakın tarihlere kadar ziyaretgâh olarak takdis edilmiş, eserleri bin sene sonra bile Şark'da ve Garb'da birçok dillere tercüme edilirken adı beşeriyetin büyükleri arasında anılmış ve anılmaktadır. İşte hiç bir ilmî iddiası olmayan bu küçük eser, bu büyük insanın hâtırasına izâfe edilmiş mütevazi bir çalışma mahsulüdür. Ve gayesi de bugünkü gençliğe ve halka onu tanıtabilmektir.

★

Hal tercümesi : Maverâyı Nehirde, zaman zaman Yaxartès, Seyhun, veya Siri Deryâ isimlerini alan büyük bir nehir Aral denizine karışır. Bil'ahare Otrar ismini alan Fârâb Türkistanda,

---

[1] Fârâbî Şam'da Muaviye türbesi civarında Bâb al-Sagîr (küçük kapı) dışında medfundur.

Aris kolunun bu nehirle birleştiği yerde, gölgeli ve zümrüt gibi bahçeleriyle, şenlikli, güzel bir belde idi. Belki de Fârâbî'nin ruhundaki tabiat sevgisini veren içine doğduğu tabiatın bu güzellikleri idi.

Bir çok büyük insanlara ve mütefekkirlere vatan olarak şöhret bulan Fârâb Timürlenk'in burada ölmesi ve Hazreti Yesevî camiinin de gene burada bulunması dolayısiyle de ayrıca meşhurdur. Fakat bu eski ve mâmur şehir şimdi bir harâbedir. Zira Cengiz orduları Garba doğru akmağa başlayınca ilk evvel yollarına tesadüf eden Fârâb'ı tahrip etmişlerdi. Halbuki Marius Fontae tarihinde diyor ki : «Göçebeler rivayet ederler ki bir zamanlar Seyhunun aşağı tarafları pek kalabalık idi. O vakit bir kedi yere düşmeksizin damdan dama atlayarak Taşkent'den Aral denizine kadar gidebilirdi». İşte Fârâbî, veya asıl adiyle «Abu Nasr Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Turhan bin Uzluğ», Asya Türklerinin bir kültür merkezi olan bu beldede doğmuş ve isminden de anlaşılacağı üzere üç şeceresi malûm Asyalı bir Türktür. Mâverayı nehirde olduğu gibi İranda, Bağdad'da, Suriye'de ve hattâ belki de Mısırda dolaşırken ve ölünceye kadar arkasındaki Türk elbisesini çıkarmaması bizzat kendi kendisine **«Fârâbî-et Türkî»** demesi onun bu menşei üzerinde bir şüphe bırakmaz, fikrindeyiz.

Bil'ahare Ortaçağ'da eserlerinin Lâtince tercümeleriyle, Avrupada tanınınca Alpharabius veya Alpharabi diye anılmağa başlanmıştır.

Corci Zeydan (Medeniyeti İslâmiye Tarihi) nde Fârâbî'nin ana ve babasının İranlı olduğunu yazmaktadır. Fakat bu iddia Fârâb'ın bugün İran topraklarında bulunmasından münbais olabilir. Bunun gibi bütün eserlerini Aracba yazmış olması dolayısiyle onu Arab addedenler de vardır. (Filhakika Larousse du XXème siècle Fârâbî'yi Arab olarak almıştır.) Halbuki herkes bilir ki bir zamanlar ilim lisanı Garbda Lâtince, Şarkta da Arapça ve Farsça idi. Bir İngiliz olan Newton, Hollandalı Spinoza, Alman Leibniz nasıl ki eserlerini Lâtince yazmaları dolayısiyle Lâtin addedilemezlerse Fârâbî gibi Orta Asyalı bir Türkün de Arapça veya Farsça eserler yazması onu Türklükten çıkaramaz. Kaldı ki Fârâbî'nin Türklüğü hakkında değil Şarklı

yazarlar, hattâ birçok Avrupalı müellifler bile ittifak etmişlerdir. Filhakika Emile Bréhier büyük felsefe tarihinde :

«Arabca yazan Müslüman feylesoflarının ekserisinin Samî menşe'den olmayıp Arî olduklarını» kaydediyor. Bunun gibi 1947 de İngilizce (Fârâbî felsefesi ve onun Ortaçağ tefekkürüne tesiri) adlı bir eser yayınlayan Rev. Robert Hammond bu kitabının mukaddemesinde Fârâbî için : «Türk aslından geldiği kabul olunabilir.» demektedir.

Babası Fârâb da Vâsic kalesi kaidliğinden (kumandanlığından) mütekaid Muhammed adlı âsil ve fakat oldukça fakir bir zattı. Hal tercümesine aid vesikalara sahip değilsek de [2] takriben M. 870 yılında dünyaya geldiğini söyliyebiliriz. Dedesine kadar şeceresi malûmdur. Rivayete göre «köse sakallı, kısa boylu, çekik gözlü ve Türkmen kılıklı» bir zattı. Hal tercümelerinde evlendiğine, çoluğu çocuğu olduğuna dair hiç bir kayıt yoktur. İlk tahsilini Fârâb'da yapmış ve gene rivayete göre, bir müddet Buhara'da kadılık etmiştir. Takriben 20 - 25 yaşlarında okuma aşkına düşmüş ve vatanından kalkarak Halife Muktedir zamanında Bağdad'a [3] gelmiştir. Burada evvelâ Arabcasını kuvvetlendirmiş ve önceleri meramını müşkülâtla ifade edebilirken nisbeten az bir zaman zarfında bilgisini en yüksek mevzulara dair Arapça eser yazacak kadar ilerletmiştir. Bağdad'daki bu athsil hayatı birçok sıkıntılar içinde geçmesine rağmen ilim şevki kırılmamıştır. O senelerde Ebu Bişr Metta bin Yunus [4] Bağdad'da Aristo'nun mantık kitabını şerh ediyor ve

---

[2] Fârâbî'nin hayatı hakkında malûmat veren eserlerin en eskisi ölümünden iki asır sonra yazılmıştır, ve bunların başlıcaları şunlardır :

A — İbn Hallikân'ın eseri olan Vefiyyatül a'yan.

B — Eyûbî vezirlerinden ve meşhur müverrih Cemaleddin İbnül Kıftî'nin yazdığı Tarihül Hükemâ.

C — İbn Abî Usaybi'anın yazdığı Tabakatül'Etibba'sı.

[3] Medine, Kûfe ve Şamdan sonra Hilâfetin dördüncü makarrı olan ve (H. 143) yılında Abbasî halifelerinden Mansûr tarafından kurulan bu şehir kısa zamanda Şarkın büyük bir ilim merkezi olmuştu.

[4] Ebu Bişr Metta bin Yunus Yunan felsefî eserleri mütercimi ve meşhur feylosoflardandır.

öğretiyordu. Fârâbî evvelâ bu derslere devama başlamıştı. Bu esnada aldığı notların yetmiş defter tuttuğu söylenir.

Fârâbî bir taraftan bu derslere devam ederken, diğer taraftan da kendisi ilmi nahiv (gramer) de devrinin allâmesi diyebileceğimiz Ebubekir bin Sarrac'a [5] Mantık öğretmeğe başlamış ve bilmukabele ondan da Nahiv öğrenmiştir. Aynı zamanda çılgınca bir öğrenme aşkı ile ve devrinin fikir geleneklerine uyarak Riyaziye, Hey'et, Biyoloji, Kimya ve Tıbba çalışmıştır. Hülâsa zamanının bütün ilimlerini öğrenmiştir. Mamafi bilhassa Felsefe'de derinleşmesi dolayısiyledir ki o beşer tarihine büyük bir feylosof olarak girmiş ve bin sene sonraya kalan bir isim bırakmıştır.

Bu sırada Bağdad'dan ayrılan bir dostu çoğu Aristo Metafiziğinin tercümesi olan kitaplarını emaneten Fârâbî'ye bırakıyor; ve o da bu kitapları def'alarla devr ediyor. İbn Hallikân'ın rivayetine göre, vefatından sonra ele geçen Aristo'nun Kitabunnafs'ında Fârâbî'nin kendi yazısiyle «Bu eseri yüz def'a okudum» şeklinde bir kayıt görülmüş. Bunun gibi sağlığında da Aristo'nun Kitabus Sema'-et-tabiî'sini kırk def'a okuduğunu söylermiş. Bunlardan başka Fârâbî Aristo'nun bütün kitaplarını ve Porphyrios'un İsagoci'sini derin bir surette incelemiştir.

Diğer me'hazların bahsetmemelerine rağmen, İbn Hallikân'a göre Fârâbî bir ara Bağdad'dan ayrılarak İran'a [6], M. VI ncı asırdanberi antik felsefenin çok geliştiği ve eskidenberi Sabiilerin [7] merkezi olan Harran'a gidiyor. Bu tarihte Harran'da

---

[5] Bin Sarrac büyük nahivci Ebu Said Sirafi'nin hocasıdır.

[6] Prof. Şemseddin Günaltaya göre, Fârâbî'nin İrana ne zaman gittiği, nerelerde ve ne kadar kaldığı ve kimlerden ne gibi ilimler tahsil ettiği meçhuldür.

[7] Bir Felsefe mektebi olan Sabia Sümer, Babil ve Keldânî putperestliği bakıyyesidir. Fakat bil'ahare İsrail ve Hıristiyanlıktan alınan bazı esaslarla ve Yunan Felsefesi, daha doğrusu yeni eflâtûnî felsefe, ile takviye edilmiş ve Hendese, Hesap ve Nücûma bağlanmıştır.

Bunların bir kısmı muvahiddin'dir ki, Tevratın nüzûlünden evvel Hazreti İbrahim'e tâbi idiler. Bir kısmı, ve bilhassa Hind, Rum ve Harran sabiileri, ise

Yohanna bin Haylan Felsefe dersleriyle şöhret bulmuştu. Fârâbî mahallî lisanı öğrendikten sonra onunla da Felsefe çalışıyor [8] ve bilhassa birlikte Aristo'nun El Bürhan adlı eserini inceliyorlar. Fârâbî'nin Harran'da Sabiî Felsefesini incelediği ve ayrıca, o sıralarda zıt fikir ve mezhepleriyle İrak ve İranı bir mücadele sahası haline sokan, kelâmcılar [9] ile de ilgilendiği muhakkaktır. Fakat kendisinin hangi fikir cereyanına taraftar olduğu bugün meçhulümüzdür. İşte Fârâbî'nin Aristo Felsefesinden fark eden nazariyelerinin bir çoğunda bu Harran tahsilinin izleri görülür.

Fârâbî'yi bir müddet sonra tekrar Bağdad'da buluyoruz. O artık Aristo'nun mantık ve Felsefeye ait eserlerini şerh ediyor ve hattâ şahsan birçok eserler telif edip, yazdırıyor. Mamafi kısa yazmağı seven Fârâbî'nin eserlerinin çoğu ta'likat ve risâlelerden ibarettir. Fârâbî'nin Bağdad'da tahminen 40 sene kaldığı söylenir. Keşfüzzünûn'un Metâli' haşiyesine göre Harran'dan ayrıldıktan müteakip, bir ara memleketi olan Maverâyi nehre gitmiş ve orada Sâmân oğullarından olan hükümdarın tavsiyesiyle «Et-ta'lim-es-sânî» [10] isimli büyük bir eser yazmıştı.

Fârâbî'nin Bağdad'da kaldığı seneler (Takriben H. 288 - 330, M. 901 - 942) bu şehrin siyaset ve mezhep kavgalariyle çalkandığı bir devirdir. Yarım asır bile tutmıyan bu kısa zamanda altı halife değişmiştir. İnzivâ, felsefe ve musikî'den hoşlanan Fârâbî'-

---

putlara taparlar. Fakat Halife Me'mun'un korkusiyle, kendi inanışlarına en yakın olan ve İslâmın da tanıdığı, bu mezhep altına girmişlerdi. Fakat puta tapmakla beraber namaz kılar, oruç tutar, gusül eder, Bayram yaparlar ve yıldızlar için kurban keserlerdi. Üst üste evlenmek olmadığı gibi boşanma dahi hâkim kararıyle idi.

[8] Bir Hıristiyan olan bin Yunus Felsefeyi bir Müslüman olan Ebu Yahyâ'dan öğrendiği gibi bir Müslüman olan Fârâbî de Hıristiyan bir tabib olan Yohanna dan ders görmüştür. Bu Prof. Şemseddin Günaltay'ın da işaret ettiği gibi o devrin İslâm âlemindeki ilim hürriyetine ne güzel bir delildir.

[9] Bilhassa Yunan eserlerinin tercümesiyle Felsefî fikirleri aydınlanmış olan kelâmcılar din ve vahyi müdafaa için ortaya atılmışlardı.

[10] Şarkta Aristo'ya muallimi evvel, Fârâbî'ye de muallimi sanî (ikinci öğretmen) denir. Bu isim de bundan kinayedir.

nin bu karışıklıklardan çok üzüntü duyması ve belki de şahsan hakaretlere uğramış olması muhtemeldir. Her ne sebeple olursa olsun Fârâbî (H. 330 - M. 942) de Bağdad'dan ayrılarak bugünkü Suriye arazisine geçmiştir. O sıralarda Şam Mısır Sultanı Akşit (Mehmet bin Tuğaç) tarafından istilâ edilmişti. Fârâbî Akşit veya Akşitzadelerin Atabeyi meşhur Kâfur tarafından itibar görmüş olmalıdır ki bir ara Mısıra kadar gitmiştir. Mamafi muhtelif me'hazlar bu seyahatin tarihi hakkında birleşememiştir. Yerine göre H. 331, 337 veya 338 yıllarından bahsedilir. Ancak şurası muhakkakdır ki Fârâbî Mısırda uzun müddet kalmamış ve tekrar Suriyeye dönerek Halebe yerleşmiştir.

(H. 333 - M. 945) yılında Emîr Sayf al-Davla Ali bin Abdullâh bin Hamdanî, Suriyede Akşitzadeler namına icrayı hükûmet eden Ahmet bin Saidülgülâb'ı mağlûb etmiş ve kısa zamanda Halebi askerî bir karargâh olduğu kadar edebî ve ilmî merkez haline getirmişti. Sayf al-DavlaFârâbî gibi bir ilim hazinesinin de kıymetini derhal takdir etmiş ve onu kendisine bağlamak için yüksek bir maaş tahsis etmek istemişti. Halbuki Fârâbî günlük geçimi için kâfi gördüğü 4 dirhem gümüş, yani beş kuruştan fazlasını kabul etmemişti.

Emîrin Fârâbî'ye karşı duyduğu takdir ve alâka dolayısiyle feylosof Şam seferinde de Sayf al-Davla'nın maiyetinde bulunmuştur. Fakat o sıralarda 80 yaşlarına gelmiş olan Fârâbî'yi bu yorgunluklar büsbütün yıprandırmış ve nihayet (H. 339 Receb - M. 950 Aralık) yılında Şam'da gözlerini yummuştur. Her ne kadar kabri yakın zamanlara kadar malûm idiyse de bugün kaybolmuştur; Türk Tıb Tarihi Kurumunun bu hususta konsolosluklarımız vasıtasiyle yaptırdığı arama da bir netice vermemiştir.

Fârâbî, İbni Sinâ ve İbni Rüşd'den ibaret İslâm Felsefe ehrâmının temeli olan Fârâbî yunanî mânada feylesof diyebileceğimiz ilk Türk - Müslümandır. Fakat o hiçbir zaman manevî talebeleri olan İbni Sina ve İbni Rüşd gibi siyaset hayatının gösterişine kapılmamış ve hayatında yalnız ilimle uğraşmıştır.

San'atkâr Fârâbî : Bu ilmî cephesi dışında Fârâbî'nin bir de san'atkâr tarafı vardı. Zira o aynı zamanda bir şâir ve bir musikişinastı. Şiirleri umumiyetle Felsefeye ve gençlik hayatının iztırap-

larına dairdi. Musikide de el'an tarihî bakımdan değeri olan Kitâb-al Musiki al-Kabîr'i yazacak kadar nazariyata vakıf olduğu gibi bir musiki âletinin de mucididir. Bunun kanun olduğu rivayet edilirse de Prof. Dr. Süheyl Ünver'e göre Udülmüsemmen denen bir nev'i uddur. Bu sahada büyük bir otorite olan muhterem Hüseyin Sadettin Arel'e göre de musiki nazariyatı bakımından Fârâbî Yunanî tesir altındadır; ve Şark musikisini Garb müziği, daha doğrusu Yunanî esaslara göre ta'dil etmek meylindedir.

Hekim Fârâbî : Fârâbî her ne kadar devrin modasına uyarak diğer ilimler gibi tababet de tahsil etmiş ise de İbn Sinâ gibi pratik hekimlik yaptığına dair elimizde bir delil yoktur. Yalnız Prof. Dr. Süheyl Ünver tarafından 938 de tıbbî bir makalesi yayınlanmıştır. Medinetülfazıla adlı eserinde insan bedeni ile insan cemiyetleri arasındaki benzerliklere işaret etmek için söz açtığı tıbbî bilgiler onun bu sahadaki bilgisine kuvvetil bir delildir.

Eserleri : Tıb, Felsefe, Musiki gibi muhtelif sahalarda bu derece bilgili ve bin sene evvel tek bir dünya devleti fikrini müdafaa edecek kadar ileri görüşlü olan Fârâbî, aynı zamanda, son derece mütevazidi. Az konuşur ve insanlardan uzak, tabiatle başbaşa, yaşamasını severdi. Bu sebeble manevî talebeleri olan İbni Sinâ ve İbni Rüşd gibi Şark ve Garb âleminde erkenden şöhret bulamamış ve ancak XIX uncu asır nihayetlerinde eserlerinin Almanca, İbrânice, Fransızca, Lâtince gibi muhtelif Garb dillerine tercümesinden sonradır ki, evvelâ Garbda ve bil'ahere de Şarkta tanınabilmiştir; Memleketimizde tanınması ise Mısır ve Hind yoluyla olup çok sonradır.

Hâl tercümeleri, çoğu Felsefe ve Usulü Tabiiyata (Biyolojiye) ait olmak üzere ve Arapça yazılmış yüzden fazla eseri olduğunu kaydederlerse de bugün ele geçen ve malûm olan eserleri 15 - 20 kadardır. Fakat bunların arasında Ansiklopedik bir eser olan İhsâ al Ulûm gibi XIX uncu asır Garb müelliflerine bile müessir olabilecek değerli eserler de vardır. Mamafi eserleri el'an, İbni Sina'nınkiler gibi, toplu ve tasnifli bir külliyat hâline getirilememiştir.

Feylesofun Fususul' hikem adlı eserini İsmâil Fârâbî Arapça olarak şerh etmişti. Bu şerhlerle birlikte metin (H. 1291 - M. 1874) de Matbaai Âmirede basılmışsa da bazı tab' hatalarından başka şerhlerin metinle karışması dolayısiyle eser kıymetini kaybetmiştir.

1890 da Dietrici 11 risalesini Leiden de basmış ve ayrıca Almanca tercümelerini de neşretmiştir.

1907 de Mısır'da ayrıca 8 risalesi Abdurrahman Mekkâvî tarafından tab' edilmiştir.

Bunlardan başka bir kısım risaleleri de son zamanda Hindistan'da tab' edilmiştir.

Eski kütüphane müdürlerinden B. Hazmi Tura ve Doçent B. Ahmet Ateş Fârâbî'nin İstanbul kütüphanelerinde bulunan eserlerinin tam birer bibliyografyasını hazırlamışlardır.

Fârâbî hakkındaki ilk etraflı tetkik 1868 de Berlin'de Steinschneider tarafından neşredilmişti. Ondan sonra Boer, Scmiolders, Horten, Munk kitaplarında Fârâbî'ye az veya çok yer ayırmışlardı. Lâkin bu tetkikler Şarkiyatçıların elinde kalmıştı. Ancak son senelerde Emile Bréhier yazdığı Umumî Felsefe Tarihi'nde ona büyük bir ehemmiyet verdi. Sonra Masson - Aursel'de mukayeseli Felsefe Tarihi tetkiklerinde aynı yolda yürüdü; Ve böylece Fârâbî Şarkıyatcıların dar ihtisas sahasından dünya fikir tarihine mâl oldu.

Fârâbî asrımızda Miguel Asin Palacios, Qudri, Etiénne Gilson, Mısırlı Mehmet Emin, İbrahim Beyyumî Elmadkur ile Şeyh Abdülrazık ve Abdurrahman Bedevî tarafından el'an üstünde durulan bir mevzudur. Memleketimizde ise Prof. İsmail Hakkı İzmirli, Prof. Şemseddin Günaltay, Mehmed Ali Aynî, A. Adnan - Adıvar, Prof. H. Z. Ülken ve Kıvameddin Burslan bu mevzuda çalışmış ve çalışmaktadırlar.

Prof. H. Z. Ülken'in de dediği gibi, devam eden bu çalışmalar ve çalışmalarımız şu noktaları ikmâl edip aydınlatmadıkça Fârâbî'nin şahsiyeti ve eserleri hakkında kat'î bir fikir edinemeyiz :

1 — Eserlerinin bir külliyat hâlinde toplanması ve kendisine izâfe edilen eserlerin ayıklanarak muhtelif eserlerdeki fikir aykırılıklarının giderilmesi.

izâfe edilen esrelerin ayıklanarak muhtelif eserlerdeki fikir ayrılıklarının giderilmesi.

2 — Fârâbî'nin Greklerden veya Hiristiyan Şârihlerden aldığı fikirlerle onlara kattıklarının hududlarının belirtilmesi ve Grekleri ne dereceye kadar aslına sadık kalarak anladığı ve bu yolda hangi kanallardan faidelendiği.

3 — Harran tahsilinin ve binnetice Sâbiîliğin üzerinde ne gibi tesirler yarattığı.

4 — Tababetle olan alâkası ve pratik tababetle meşgul olup olmadığının kat'iyyetle aydınlatılması.

5 — Ve nihayet hal tercümesinden, muasırı olan müverrihlerden hiçbirinde bir malûmat olmadığı halde ölümünden iki asır sonra gelen İbn Hallikân, İbn Kıftî ve saire gibi kaynaklardan hayatının öğrenilmesi dolayısiyle düşünülen müşküller.

Fârâbî Felsefesi : İlk çağlarda tefekkür merkezi olan antik Yunan zamanla yerini İskenderiye, o da Antakya mektebine terk etmişti. Fakat bu intikallerle birlikte Grek tefekkürü parlaklığını kaybediyor ve unutulmağa gidiyordu. Bilhassa orta çağın ilk devirlerinde (M. V - X uncu asırlar) garp tefekkür sahasında çöküntü halinde idi. İşte bu asırlardadır ki, İslâm mütefekkirleri yetişmeğe başladılar; ve onlar sâyesinde Grek tefekkürü kaybolmaktan kurtuldu, hattâ garp dünyası Aristo'yu bile ancak onlar vasıtasiyle tanıdı.

Musa ve İsa dinlerinden yegâne farkı tek Allahlı olmak kadar ırkî endişelerden beri kalabilmek olan İslâmiyetin sinesinde bir çok kavimler derin bir inanışla birleşmiş, kılıçlariyle olduğu gibi fikrî ve aklî güçleriyle de bu yeni dini yaymağa çalışıyorlardı. Ancak bütün bu kavimler arasında ve İslâmî kültürün her sahasında Türkler üstün bir yer işgal ederler.

İslâm dünyasında Fârâbî'den evvel 3 asır zarfında Sâbia, Kaderiye, Mutezile, Cehmiye, Akliyyûn veya Kelâmcılar hattâ Elkindi gibi çok kuvvetli mektebler ve şahsiyetler gelmişse de bunların hiç birisi bu günkü anladığımız mânada Yunanî bir felsefe mektebi olamamıştır. İşte H. III üncü asır sonlarında bu mânada İslâm'ın ilk felsefî mektebi diyebileceğimiz bir Felsefe

mektebini kurmak şerefi Buharalı bir Türk, ve meşa'iyûnun ulularından olan Fârâbî'ye nasib olmuştur.

Felsefeye mantık yoliyle, ve bilhassa Aristo mantığının bir muakkibi olarak, giren Fârâbî karakteristik bir yeni Eflâtuncudur. Fakat o mantık ve akıl yolundan en nihayet Tasavvufa (Mysticisme) ulaşmış ve metafizikte karar kılmıştır. Bu sebeple tıpkı Eflâtun gibi mistik çeşnisi olan bir mütefekkirdir. Bundan dolayı her mistikte olduğu gibi temaşâ (contemplation) onda da action'dan üstündür. Filhakika her ne kadar insan ve tabiat münasebetleri ve bunun yanında siyaset felsefesi kendisini meşgul etmişse de o bilhassa İnsan ve Allâh münasebetleri üzerinde durmuş; yani herşeyin fail illeti ve yaratıcısı olan Tek'in, Allâh'ın, bilgisini elde etmek için çalışmıştır. Bu uğurda kullandığı felsefî sistem bir spritualisme olduğu gibi usulü de ta'lil (déduction) dir.

Fârâbî felsefesini kısaca tarif etmek istersek; yeni Eflâtuncu fikirler ve tasavvuf ile gelişmiş bir nev'i teosentrik Aristo'culuktur, diyebiliriz.

Fârâbî felsefesinin incelenmesine son verirken bu yolda onun katettiği şu kademelerin belirtilmesinin de, pratik bakımdan, faideli olacağı düşüncesindeyiz.

1 — Mantık

2 — Nazarî felsefe a) Metafizik
b) Ruhiyat

3 — Amelî felsefe a) Ahlâk ilmi
b) Siyasî felsefe

Fârâbî'nin Tesirleri : İzmirli İsmail Hakkı Bey, B. Kıvamettin Burslan'ın Fârâbî tercümelerine yaptığı, bir ön sözde Fârâbî'nin tesirlerini etraflıca belirtmiştir. Biz de burada yaptığımız bazı ilâvelerle aynı sırayı takib edeceğiz :

1 — Aristo eserlerinin tertip ve şerhinde ondan sonra hep Fârâbî'nin yolundan gidilmiştir.

2 — İslâmda ilk ansiklopediyi yazan Fârâbî'dir.

3 — Ondan evvel İslâmda her ne kadar şerh ve telhis suretiyle mantık yazılmışsa da mantığın hakikî inkişâfını temin eden Fârâbî'dir.

Filhakika Fârâbî o zamana kadar halledilememiş bir çok mantık mes'elelerini hallettiği gibi, surî mantığın tasavvur kısmına bir takım fikir ve tarifler, tasdik kısmına da istidlâl ve rey'i ilâve etmiş, kıyasın muhtelif şekillerini inceden inceye tarif etmiştir. Garplıların aksine şiir hitâbet kitaplarını da mantıkdan sayarak Aristo'nun mantık kitaplarını 8 bâba çıkarmıştır.

Mantığın İslâmda kazandığı bu inkişâf Fârâbî'den sonra onun muakkipleri olan Meşâîler ve Kelâmcılar elinde devam etmiştir.

4 — Fârâbî, Aristo metafiziğini İslâm akidesiyle ta'dil etmiş ve İslâmî vahdete varma yolunda Aristo'nun Dualisme'ni yeni eflâtuncuların Sudûr (onun tâbiriyle Fayz) ve akıllar silsilesi prensipleriyle tevhîd etmiştir.

Kendisinden önce gelen bütün diğer feylosof ve hakîmler gibi Fârâbî de orta çağ tefekkürüne hükmeden iki büyük otoritenin yani Aristo ile Eflâtun'un ve bilhassa tek Allâh fikri (Monothéisme) ile kabili telîf olan yeni eflâtunculuğun tesirinde kalmıştır. Filhakika hakikî bir Müslüman olarak, Aristo'culuğun getirdiği Dualisme yerine Fârâbî, yeni eflâtunculuğun Yunan İlâhlarının (Panthéon'un) başına getirdiği, en yüksek Allâh fikrini yani Bir'i benimsemiş ve esasını Plotinus'den aldığı akıllar sistemini biraz daha zenginleştirerek Aristo'nun bu madde ve suret ikiliğini tevhid etmiş ve böylece felsefe ile dini te'lif ettiği gibi yeni bir çığır olan «Fârâbî Syncrétisme»ini de kurmuştur. Bunun gibi Eflâtun ile Aristo'yu da te'life çalışmış ve bu esnada, artık bir fikirler yığını haline gelen Grek felsefesindeki fikir boşluklarını doldurmak için, muhtelif felsefe mekteplerinden olduğu kadar Sâbiî felsefesinden de faydalanmıştır. Ona göre felsefe insanı Allâh bilgisine götüren düşünceden başka birşey değildir.

Aristo'ya göre kâinatın merkezî olan Allâh kâinatta her şeye hükmeder ve bilir. Fârâbî de ise Allâh kâinatın umumî kanunlarını ve nevi'lerini bilir, ayrı ayrı ferdleri bilemez.

Aristo'ya göre ilk muharrik, Allah'ın bizzat kendisi olan, küllî akıl olduğundan kâinat Allâh'a mültasıktır. Fârâbî'de ise kâinatın muharriki olan Küllî akıl Allâh'ın yarattığı ilk şeydir; Yani kâinatın Allâh'a ittisali yoktur.

5 — Münhasıran akıl ve mantığa bağlı, cezbesiz, bir Allâh sevgisi ile kifâyet edemiyen Fârâbî eşsiz ruhundan kopan hads ve

ilhâmlarla tasavvuf yoluna saparak Vücudü Vâcib'de kaybolmuş ve feylosoflara tasavvuf yolunu göstermiştir. Onun açtığı bu yolda yürüyen İhvanüssefa, İbni Sinâ gibi filozoflarla Ebu Nâsır Sarracı Tusî, Sülemî, Ebu Sait Ebülhayır, Gazalî gibi mutasavvıflar felsefî tasavvufu tanzim etmişler; ve böylece İslâmda üç büyük felsefî tasavvuf mektebi kurulmuştur :

İşrâkî'ler, Ekberî'ler ve Müceddidî'ler.

6 — Din ve Kur'an ile felsefe arasında bir uygunluk gören Fârâbî Peygamberlik, Vahy, Felek, Levhü kalem, Arşu kürsî, Tesbih, kaza ve kader gibi dinin temeli olan hususlara felsefî mânalar atfederek İslâmda ilk defa bir din felsefesi vazeylemiştir. Ancak din âlimlerinin aksine, Peygamberliği vehbî olmaktan fazla ruhî bir kemâl olarak gören Fârâbî için feylosoflar Peygamberlerden efdaldirler. Yalnız şurasına da dikkat etmek lâzımdır ki Fârâbî burada Resûl değil, Peygamber sözünü kullanmıştır; ve İslâmiyette bu iki kelime arasındaki mâna farkı çok büyüktür.

Ona göre; insan aklı faal ile sıkı bir münasebet kesbedince arada hiç bir perde kalmaz. İşte o zaman ona vahy izâfe edilir. Bunun gibi Allâh kelâmı da aklı faalden nefse izâfe olunan manâlardır. Melâikeler ise sübjektif birer idrâk, Peygamberlerin nefislerinde hâdis olan nurânî suretlerdir.

Fârâbî hakkında yapılan en büyük tenkidler bu din felsefesi, vebahusus illeti ulâ, hilkat ve nübüvvet fikirleri gibi ileri görüşleri, dolayısiyle kelâmcılardan bilhassa Şeyhülislâm İbni Teymiyye'den gelmiştir.

Fârâbî din felsefesi sahasında da Muhiddini Arabî ile Mısır'lı feylosof İbni Mübeşşiri Fatik'e müessir olmuştur.

7 — Ruhiyatta ilk defa tekâmül nazariyesinden bahseden Fârâbî'dir.

Bütün ömrünü Fârâbî'yi yıkmakla geçiren Gazâlî bile bu sahada, onun tesirinde kalmıştır. Zira aldığı psikolojik tasnif Fârâbî'nin kurduğu ve İbni Sinâ'nın gelişdirdiği bir tasniftir.

8 — Hayır ve şer'i aklın tek başına temyiz'e kâdir olduğunu söyleyen Fârâbî İslâm âleminde ilk defa aklî bir ahlâk vazetmiş ve böylece İbni Rüşd'ün akıl tasavvufuna yol açmış; ayrıca

«hayır ve şer hep ezelî bir irâdeden doğar» söziyle de felsefî kelâm mektebini kuran Fahrı Râzî'ye müessir olmuştur.

9 — İslâm dünyasında ilk olarak içtimaî felsefeyi vaz' ve «iyi ve fena teşkilâtlı cemiyetler» den bahseden Fârâbî, şark ve garp âleminin en büyük tarih feylosofu olan İbn Haldun'a tesirle içtimaî felsefe mektebi'nin kurulmasına da yol açmıştır.

10 — Şark musikisinin İyoniyen esaslar üzerine ta'dili için fikirler yürütmüş, eserler yazmış hattâ Udül müsemmen dediğimiz bir musiki âleti de icâd etmiştir.

O halde İslâm dünyasında Meşâî felsefesi, din felsefesi, siyasî felsefe ve aklî ahlâk Fârâbî ile başlamıştır. Bunlar gibi aklî tasavvufun temelini atan, mantık ilmini düzene koyan, feylosoflara tasavvufu, mütefekkirlere ansiklopedi yazmasını öğreten hep Fârâbî'dir.

İbn Sinâ, İbn Rüşd gibi üstadların manevî hocası olan Fârâbî aklî ahlâkta Alman feylosofu Kant'a; «Büyük insan, küçük âlim» nazariyesi ile İngiliz feylosofu Spencer'e; «Beşer bilgisi yalnız aklî bir cehit ile elde edilemez, o insanların fevkinde olan ruhun amelî bir neticesidir» söziyle hads (intuition) fikrini müdafaa eden Fransız feylosofu Bergson'a; «İçtimaî birliğin insanların arzusiyle hasıl olduğunu» söyliyerek de Fransız feylosofu J. J. Rousseau'nun İçtimaî Mukavele (Contrat social) nazariyesinn müjdeci olmuş ve bu armağanları ile yerini yeni felsefeye bırakmıştır.

Netice : M. 635 de doğan İslâmiyetin yayılması bir taraftan M. 732 de Endülüs'de Poitiers'de diğer tarafdan M. 751 de Çin Türkistanı'nda durdurulmuşsa da, aradan geçen bu kısa zaman zarfında Araplar kısmen de olsa Ortaçağ dünyasının mukadderatına hâkim olmuşlardı. Bu sayede zaptettikleri her yerde İslâmiyetten başka Arap dili ve Arap kültürünün yayılmasına âmil oldukları kadar Yakın Şark medeniyetiyle, Antik Yunan, bilhassa Eflâtun ve Aristo felsefesinin, yayılmasına da sebeb olmuşlardı. Asırlarca süren bu fikir hükümranlığını İslâm tefekkürünün üç büyük rüknü olan İbn Sinâ, Gâzâlî ve bilhassa Fârâbî yuğurmuştur. Bu tesir Fas ve Endülüs yoliyla Avrupaya ulaşmış ve Antik Yunandan Rönasans'a varan fikir zincirinin en

son halkası diyebileceğimiz büyük Arap mütefekkiri Kurtuba'lı İbn Rüşd (Averroes) ü (M. 1126 - 1198) yetiştirmiştir. Böylece Fârâbî'nin manevî talebesi ve Ortaçağ Aristo'culuğunun temeli olan İbn Rüşd'ün şerh ve tefsirleriyledir ki Garp âlemi yeniden Aristo'ya kavuşmuştur. İşte bu yeniden buluş yeni bir doğuşu, (Rönesans) ı, hazırlamıştır.

1000 inci ölüm yıl dönümünü kutladığımız bu büyük Türk beşeriyet tarihine bu derece hizmetlerde bulunmuş bu insandır; ve bu mütevazi eser, Türklük kadar beşer tefekkürüne de şeref veren, bu büyük insanın millîyeti üzerinde doğacak münakaşalardan fazla onun tefekkür dünyamıza neler getirdiğini aydınlatmak yolunda bir teşvik olursa belki ona olan şükran borcumuzu kısmen olsun ödemiş oluruz.

Bu kısa broşüre Fârâbî'nin, bugünkü torunlarına ithaf ettiği ve 10 asırdır mâna ve değerinden hiç bir şey kaybetmiyen, şu sözleriyle son vermek isteriz :

«Ağacın kemâli meyva ile olduğu gibi, saadetin kemâli de mekârimi ahlâk iledir. Yani en büyük saadete her an daha ahlâklı olmağa gayret etmekle erişilir.»

29/XII/1950 - İstanbul

Dr. B. N. Şehsuvaroğlu

BİBLİYOGRAFYA

Aynî, Mehmed Ali	Muallimi sâni Fârâbî 1932
Günaltay, Prof. M. Şemseddin	İki Türk feylosofu (Fârâbî ve İbn Sinâ). Edebiyat Fak. Mec. Sayı 1. 1925.
İzmirli İsmail Hakkı	Fârâbî : Edebiyat Fak. Mec. Sayı 5. 1925.
Bürslan, Kıvamettin	Büyük Türk feylosofu Uzlukoğlu Fârâbî eserlerinden seçme parçalar 1935.
Ülken, Prof. Hilmi Ziya	Uyanış devirlerinde tercümenin rolü 1935.
Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl	Fârâbî'nin Tıbbî bir makalesi 1938.
Eralp, Prof. Halil Vehbi	Felsefe tarihi (tercüme) 1938.
Arel, Hüseyin Sadettin	Türk musikisi kimin malıdır ? (Türklük mecmuaları 1939 - 40).
Ülken, Prof. Hilmi Ziya - Bürslan Kıvamettin	Fârâbî 1940.
Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl	Türk hekimi Fârâbî'nin udu 1940.
Von Aster, Prof. Ernest	Felsefe tarihi dersleri T. I. 1943.
Ülken, Prof. Hilmi Ziya	İslâm düşüncesi 1946.
Adıvar, A. Adnan	Fârâbî 1947.
Şehsuvaroğlu, Dr. Bedi	Fârâbî (Yenisabah 21/I/950).
Şehsuvaroğlu, Dr. Bedi	Büyük Türk hekimi ve feylesofu Fârâbî'nin ortaçağ tefekkürüne tesiri (Akşam 5/II/950).
Ülken, Prof. Hilmi Ziya	Fârâbî'nin 1000 inci yıl dönümü. (Yenisabah 1/V/950).
İbn Ahmet Aynî Bedreddin Mahmut	Tarih-el Aynî T. XV (Arapça). Veliyüddin Ef. K. No. 2387.
Hammond, Rev. Robert	The Philosophy of Alfarabi and its influence on medieval thought.
Bréhier, Emile	Histoire de la philosophie T. I.
Baron d'Erlanger, Rodolphe	La musique arabe T. I.
Madkour, İbrahim (Dr. es lettres)	La place d'al Fârâbî dans l'école philosophique moyen - âge T. I. IV.
De Vaux, Carra	Les penseurs de l'Islâm.
Gilson, Étiènne	Archives d'histoire doctrinale et littéraire du musulmane.
Fârâbî	De ortu Scientiarum (Paris Millî Kütüphanesi)

F Â R Â B Î

ALPHARABİ

870 - 950

Le Grand Philosophe Musulman

FÂRÂBÎ

ALPHARABI

870 - 950

Le Grand Philosophe Musulman

COMITÉ D'ORGANISATION DU MILLÉNAIRE DE FÂRÂBÎ

Ateş, Doçent Dr. Ahmet	Membre du comité
Şehsuvaroğlu, Dr. Bedi N.	» »
Ülgener, Docent Sabri	» »
Ülken, Prof. Hilmi Ziya	Président »
Ünver, Prof. Dr. Süheyl	Membre »
Yar, Ord. Prof. Ali	» »
Yörük, Prof. Abdülhak Kemal	» »

FÂRÂBÎ

Vers le milieu du X e siècle de l'ère chrétienne, un homme de petite taille, à la barbe clairsemée, portant le costume des Turkmènes et chaussé de ces souliers sans talons et à bout pointu que l'on appelle «zerbul», se présentait devant l'Emir hamdanite Sayf al-Davla (918 - 967), régnant en Syrie, sur Alep et ses environs. Par ses vastes connaissances en philosophie, en droit religieux, en logique, en médecine et même en musique et en poésie, cet homme modeste qui parlait avec facilité plusieurs langues, conquit si bien la sympathie et l'admiration de son entourage, que le monarque, ami des lettres et des arts, ne voulut plus s'en séparer. Quand le philosophe mourut, à l'âge de 80 ans, l'Emir présida lui-même la prière des morts et il le fit inhumer à Damas, hors de Bab al-Sagir, près du tombeau de Muaviye. Cette humble tombe d'un homme humble a été visitée continuellement, pendant des siècles. L'oeuvre de Fârâbî traduite en de nombreuses langues, en Orient comme en Occident, place son nom au rang des plus grandes figures de l'humanité. Ce modeste travail dédidié à sa mémoire et qui n'a aucune prétention scientifique, ne vise qu'à le faire connaître à la jeunesse.

*

Sa vie : Le fleuve appelé tantôt Iaxartes, tantôt Sihoun ou Syr-Daria, arrose la Turkestan et se déverse dans le lac d'Aral.

C'est sur les bords de ce fleuve en son confluent avèc l'Aris, que se trouvait Fârâb qui prit plus tard le nom d'Otrar. C'est à la beauté de cette ville verdoyante et ombragée, que Fârâbî dut, sans doute, son amour de la nature.

Traduit par M. P. Gautier.

Marius Fontae dit dans son histoire : «Il fut un temps où, au dire des nomades, le Bas Sihoun était tellement peuplé qu'un chat pouvait, en sautant de toit en toit, aller de Tachkent jusqu'au lac d'Aral.»

Fârâb, bien qu'aujourd'hui elle ne soit plus que ruines, est célèbre non seulement pour avoir été le berceau de grands hommes et de grands philosophes, mais aussi par la mosquée de Yesevî et la mort de Timurlenk. Quand les armées de Djenghiz-Khan commencèrent à envahir l'Occident, Fârâb fut la première à être détruite. Fârâbî de son vrai nom «Abu Nasr Muhammed ben Muhammed ben Turhan ben Uzlug», né dans ce centre culturel des Turcs d'Asie, est lui-même, comme le montre son nom, un Turc d'Asie dont la généalogie est connue jusqu'à la troisième génération. Plus tard, quand au Moyen-Age ses oeuvres commencèrent d'être traduites en latin, il fut surtout connu sous le nom d'Alpharabius ou Alpharabi. Il nous semble que le simple fait qu'il n'ait jamais quitté son costume turc, tant dans ses voyages à travers l'Iran, Bagdad, la Syrie et même peut-être l'Egypte, qu'au Turkestan, et qu'il se soit appelé lui-même Fârâbî et-Turki ne laisse subsister aucun doute sur son origine.

Georges Zeydan écrit dans son Histoire de la civilisation musulmane que les parents de Fârâbî étaient persans. Cette supposition se base peut-être sur une localisation géographique, Fârâb se trouvant aujourd'hui en territoire persan. D'autres ont pensé, de même, que Fârâbî était Arabe, tous ses ouvrages étant rédigés en langue arabe, et le Larousse du XX e siècle se range à cet avis. On sait pourtant qu'autrefois, comme la langue scientifique de l'Occident était le latin celle de l'Orient était l'arabe et le persan. Avoir écrit en arabe ne peut ôter sa nationalité à Fârâbî, pas plus que l'Anglais Newton, le Hollandais Spinoza ou l'Allemand Leibniz ne sont des Romains pour s'être servis du latin. Non seulement les auteurs orientaux mais encore nombre d'écrivains d'Europe sont d'ailleurs d'accord sur l'origine turque de Fârâbî. Emile Bréhier remarque ainsi dans son Histoire de la Philosophie, que la plupart des philosophes musulmans, tout en ayant écrit en arabe, sont d'origine non pas sémite mais aryenne. Le Rév. Robert Hammond, dans la préface de son ouvrage paru en 1947, sur la philosophie de Fârâbî et son influence sur la pensée

du Moyen Age, dit de même que Fârâbî peut être reconnu comme d'origine turque.

Son père Muhammed, commandant en retraite de la forteresse de Vâsic, était un homme noble, mais très peu fortuné. Sans avoir sur la vie du philosophe des renseignements rigoureusement exacts [1], nous pouvons affirmer avec quelque certitude qu'il naquit vers 870 de l'ère chrétienne. On connaît sa généalogie jusqu'à son aïeul. Il était, selon la tradition, petit de taille, avait la barbe clairsemée, les yeux bridés et portait le costume des Turkmènes. Ses biographes ne disent pas s'il était marié ni s'il avait eu des enfants. Il fit ses études primaires à Fârâb et fut, toujours d'après la tradition, pendant un certain temps, kadi à Boukhara. Pris par la passion des livres vers 20 ou 25 ans, il quitta son pays pour aller à Bagdad [2]. Alors qu'au début il n'arrivait que difficilement à s'exprimer en arabe, il se perfectionna en peu de temps au point de pouvoir rédiger dans cette langue des ouvrages sur des sujets les plus élevés. Cette vie d'études à Bagdad, bien que liée à de nombreuses difficultés matérielles, n'arrêta pas son élan. Il commença à fréquenter les cours d'Ebu Bichr Metta ben Yunus [3]. Celui-ci commentait justement à cette époque, la Logique d'Aristote. Fârâbî, comme les autres étudiants, prenait des notes, et les siennes remplirent 70 cahiers.

---

[1] Les plus anciens documents relatifs à la vie de Fârâbi datent de deux siècle après sa mort. Les principaux sont :

a. Le Vefiyyatül a'yan d'Ibn Hallikân,

b. Le Tarih ül hükema du célèbre historien le vézir eyyoubite Djemal ad-Din Ibnül-Kıftı,

c. Le Tabakat ul Etibba d'Ibn Abu Usaybi'a.

[2] Cette ville, quatrième siège du Califat, après Médiné, Kûfe et Damas, fut fondée en 143 de l'Hégire par le calife abbasside Mansur et, devint en peu de temps un des grands centres scientifiques de l'Orient.

[3] Ebu Bichr Metta ben Yunus, traducteur d'oeuvres philosophiques grecques et lui-même philosophe célèbre.

Tout en suivant ces cours, Fârâbî enseignait lui même la logique au plus grand grammairien de son époque Eboubekir ben Sarratch [4] qui lui donnait en échange des leçons de grammaire. Conformément aux traditions intellectuelles de son temps et pris d'une folle passion d'apprendre, il étudiait encore les mathématiques, l'astronomie, les sciences naturelles, la chimie, la médecine. Il s'assimila ainsi toutes les sciences de son époque ; mais c'est surtout comme philosophe qu'il est entré dans l'histoire de l'humanité et a acquis une gloire encore entière mille ans après sa mort.

Un ami quittant Bagdad à cette époque confia à Fârâbî sa bibliothèque composée surtout des traductions de la métaphysique d'Aristote. Fârâbî les lut maintes fois. Dans un exemplaire du livre De l'âme d'Aristote, trouvé après la mort de Fârâbî, figure, dit Ibn Hallikân, une note de la main même du philosophe affirmant qu'il avait lu l'ouvrage cent fois. Fârâbî disait déjà de son vivant qu'il avait lu quarante fois la Physique d'Aristote. Il a aussi, étudié à fond comme d'ailleurs tous les autres ouvrages d'Aristote, l'Isagogie de Porphyre.

D'après Ibn Hallikân qui est le seul à mentionner ce voyage, Fârâbî aurait, pour un certain temps, quitté Bagdad pour Harran [5], depuis longtemps déjà le centre des Sabéens [6], en

---

[4] Ben Sarratch fut le maître du grand grammairien Ebu Said Sirafi.

[5] On ne saurait dire, d'après le Prof. Ş. Günaltay, ni à quelle époque Fârâbî alla en Iran, ni où et combien de temps il y séjourna, ni ce qu'il y étudia.

[6] L'école philosophique de Sabia est un reste de paganisme des Sumériens et de babylo-chaldéen; elle adopta plus tard certains principes des religions judaïque et chrétienne ainsi que de la philosophie grecque ou plutôt du néo-platonisme et s'occupa de géométrie, de mathématiques et d'astronomie.

Certains sabéens étaient monothéistes et avaient appartenu à la religion d'Abraham. D'autres, surtout les sabéens hindous, grecs et ceux de Harran étaient polythéistes. La crainte que leur inspirait le calife Me'mun les fit se rassembler en la secte admise par l'Islâm qui fût la plus proche de leurs croyances; ils font le namaz, jeûnent et pratiquent les ablutions, bien qu'ils soient idolâtres. Aux jours de fête, ils offrent des victimes aux étoiles. Il

İran ; l'étude de la philosophie antique y était fort développée. Harran était célèbre, à cette époque, par les leçons de philosophie qu'y donnait Johanna ben Haylan. Après avoir étudié la langue du pays, Fârâbî commença à travailler avec ce philosophe [7]. Ils étudièrent ensemble surtout les Deuxièmes Analytiques d'Aristote. Fârâbî qui étudia à Harran la philosophie de l'école sabéenne prit sans doute également part aux luttes des théologiens [8] qui divisaient, à cette époque, l'Irak et l'Iran en diverses sectes. Nous ignorons cependant à quel courant d'idées il se rattacha. On retrouve dans la plupart des théories de Fârâbî qui s'écartent de celles d'Aristote, l'empreinte de Harran.

Peu après, nous retrouvons Fârâbî à Bagdad. Il commentait alors les oeuvres d'Aristote sur la logique et la philosophie et composait lui-même nombre d'ouvrages. Toutefois, comme Fârâbî préférait les oeuvres courtes, il écrivit surtout des essais. Fârâbî aurait vécu environ 40 ans à Bagdad. D'après l'introduction du Kechfuzzunun, il serait allé, à son retour de Harran, passer quelque temps dans son pays, au Turkestan, et y aurait rédigé, à la demande du monarque Âli Sâmân, un grand ouvrage, l'Et-talim-es-Sânî [9].

Les années que Fârâbî passe à Bagdad (environ 288 à 330 de l'Hégire, 901 à 942 de l'ère chrétienne) appartiennent à une période agitée de luttes politiques et religieuses. En moins d'un demi siècle, il y eut six nouveaux califes. Il est probable que Fârâbî qui aimait la solitude, la philosophie, la musique, eut

---

leur est interdit de se marier plusieurs fois et le divorce n'est permis que par décision du juge.

[7] «De même que le chrétien ben Yunus apprit la philosophie du musulman Ebou Yahya», dit le Prof. Ş. Günaltay, «ainsi le musulman Fârâbî l'étudia avec le chrétien Johanna. Ceci est une belle preuve de la tolérance intellectuelle de l'Islâm, à cette époque.»

[8] Les théologiens donnèrent plus de clairté aux idées philosophiques par la traduction des auteurs grecs et se firent les défenseurs de la religion et de l'inspiration.

[9] En Orient, Aristote est appelé muallimi evvel (le premier maître), Fârâbî muallimi sânî (le second maître); d'où le nom de l'ouvrage.

beaucoup à souffrir de ces troubles et qu'il fut même en butte à des vexations personnelles. Quoi qu'il en soit, Fârâbî quitta Bagdad en l'an 330 de l'Hégire, pour se fixer en Syrie. Damas avait été, à cette époque, occupée par le Sultan d'Egypte Akchit qui y mourut (334 H. - 946 ap. J. C.). Fârâbî a dû gagner les faveurs de l'Atabey des Akchit, car on le verra en Egypte. Les sources toutefois ne concordent pas sur la date de ce voyage: on propose 331, 337 ou 338 de l'Hégire. Ce qui est certain c'est que Fârâbî ne demeura pas longtemps en Egypte et qu'il retourna bientôt en Syrie, pour se fixer à Alep.

En l'an 333 de l'Hégire (945 de l'ère chrétienne), l'Emir Sayf al-Davla Ali ben Abdoullah ben Hamdân vainquit Ahmed ben Saidul'gulâb qui gouvernait la Syrie au nom des Akchit. En peu de temps Alep devint non seulement son quartier général, mais aussi un centre littéraire et scientifique. Sayf al-Davla ne tarda pas à aprécier la valeur de Fârâbî et voulut se l'attacher en lui allouant un traitement élevé; mais Fârâbî n'accepta que ce qu'il jugeait suffisant à son entretien journalier : 4 dirhem d'argent, soit 5 piastres.

L'Emir voulut encore que Fârâbî l'accompagnât lors de la campagne de Damas; mais les fatigues de la route usèrent complètement ce vieillard de 80 ans. Il mourut à Damas, au mois de décembre, l'an 950 de l'ère chrétienne (Redjep 339 de l'Hégire). Sa tombe qui était connue il y a encore peu de temps, est aujourd'hui disparue. Les recherches effectuées par nos consuls sur la demande de la société d'Histoire de la Médecine Turque sont restées sans résultat.

Fârâbî est la base de cette pyramide philosophique muslumane : Fârâbî - Avicenne - Averroès; il est non seulement chez les Turcs musulmans le premier philosophe, au sens grec du mot, mais aussi au X e siècle le fodnateur d'une école philosophique turque c'est-à-dire le fondateur de la première et véritable école philosophique de l'Islâm. A la différence d'Avicenne et d'Averroès qu'on pourrait appeler ses disciples, Fârâbî ne s'occupa pas de politique et consacra sa vie entière à la science. Il est remarquable tout particulièrement par ses études sur Aristote et sur Platon.

Fârâbî artiste : Fârâbî était également poète et musicien. Ses poèmes traitent, avec des sujets philosophiques, de ses peines de jeunesse. Ses connaissances musicales étaient telles qu'il put écrire le «Kitab al musiki al kabîr», ouvrage d'une valeur historique incontestée. Il est aussi l'inventeur d'un instrument de musique qu'on dit être le «kanun» mais qui n'est, d'après le Dr. Süheyl Ünver, qu'une sorte de luth appelé «Udülmüsemmen». Pour M. Hüseyin Sadettin Arel dont la compétence en la matière est incontestée, Fârâbî est influencé, dans sa théorie musicale, par les Grecs et incline à transformer la musique orientale selon les principes de la musique occidentale, ou plus exactement de la musique grecque.

Fârâbî médecin : Bien que Fârâbî ait étudié la médecine, selon les coutumes de son époque, aucun document ne prouve qu'il l'ait exercée comme Avicenne ; sa comparaison du corps humain avec les sociétés humaines, dans le «Medinetülfazıla», prouve cependant suffisamment ses connaissances médicales.

La philosophie de Fârâbî : La Grèce antique qui avait été jusqu'au Moyen Age le centre intellectuel du monde s'effaça peu à peu devant l'école d'Alexandrie qui, à son tour, céda la place à l'école d'Antioche. En ces changements successifs, la pensée grecque perdait de plus en plus de son éclat. Pendant les premiers siècles du Moyen Age (V e siècle - X e siècle), l'Occident connut, dans le domaine de la pensée, une déchéance. Cette même époque vit apparaître en Orient les premiers penseurs de l'İslam ; ceux-ci sauvèrent la pensée grecque de l'oubli, et c'est par eux que l'Occident connut Aristote.

L'İslam différant de la religion juive par le rejet des considérations raciales et de la religion chrétienne par une très stricte interprétation du monothéisme, avait réuni en son sein, dans une même foi profonde, mombre de tribus qui s'efforçaient de propager la nouvelle religion par l'épée et par l'esprit. Les Turcs ont toujours occupé parmi ces tribus ainsi que dans tous les domaines de la culture islamique une place de choix et c'est un Turc, Fârâbî, qui fonda vers la fin du III e siècle de l'Hégire, la première école philosophique des Turcs musulmans.

Si pendant les trois siècles qui précédèrent la venue de Fârâbî, l'Islam connut bon nombre d'écoles philosophiques célèbres, telles que les écoles sabéenne, Kaderiyye, Mutezile, Djehmiye, Akliyyoun, Kelâmiyyoun et des penseurs éminents comme El-Kendi, personne néanmoins ne fut alors philosophe dans le sens où nous l'entendons aujourd'hui.

Le grand méchaite Fârâbî qui arriva à la philosophie par la logique et surtout par la logique d'Aristote est nettement un néoplatonicien que la raison conduisit finalement au mysticisme et à la métaphysique. Fârâbî est, comme Platon un penseur mystique ; chez lui, comme chez tous les mystiques, la contemplation domine l'action. C'est pourquoi et bien qu'il se fût occupé des relations de l'homme avec la nature, de philosophie politique, ses préférences allaient à l'étude des rapports de l'homme avec Dieu : il s'efforça d'arriver à la connaissance de l'Etre unique, cause efficiente et créateur de toutes choses. Son système philosophique est un spiritualisme, et sa méthode la déduction.

La philosophie de Fârâbî, définie en deux mots, est un mélange d'idées théocentriques et néoplatoniciennes, de mysticisme et d'une sorte d'aristotélisme évolué.

Pour Fârâbî, la philosophie ne sert, en résumé, qu'à conduire l'homme à la connaissance de Dieu en passant par les étapes Suivantes :

1. Logique
2. Philosophie théorique { métaphysique / psychologie
3. Philosophie pratique { morale / philosophie politique

Ses oeuvres : Cet homme dont l'érudition embrassait des domaines si différents, comme la médecine, la philosophie ou la musique et dont la hardiesse de pensée allait jusqu'à concevoir, il y a mille ans un seul état mondial, était cependant extrêmement modeste. Il parlait peu et aimait vivre loin des hommes, en tête à tête avec la nature. C'est pour cette raison qu'il ne connut pas la célébrité comme ses disciples Avicenne et Averroès dont le

renom se répandit de bonne heure tant en Orient qu'en Occident. Ce n'est que vers la fin du XIX e siècle que la traduction de ses oeuvres en allemand, français, hébreu et latin commença à le faire connaître ; l'Egypte, l'Inde et notre pays tardèrent, malheureusement, encore davantage à le connaître et à traduire ses oeuvres. A l'heure actuelle, il n'existe toujours pas d'édition complète et systématique de ses oeuvres.

Bien que ses biographes mentionnent de lui plus de cent ouvrages écrits en arabe et relatifs à la philosophie et aux sciences naturelles, nous n'en possédons aujourd'hui que quinze ou vingt. Certaines de ses oeuvres, comme par exemple son ouvrage encyclopédique İhsa al ulûm ont influencé même des auteurs occidentaux du XIX e siècle.

Le «Fususul hikem» du philosophe fut commenté en arabe par Ismail Fârâbî. Ces commentaires furent publiés en même temps que le texte en 1874 (1291 de l'Hégire) par la maison Matbaai Amire ; mais de nombreuses fautes d'impression et le mélange du commentaire avec le texte fait perdre de sa valeur à l'ouvrage.

En 1890 Dieterici édita à Leiden onze essais de Fârâbî et en publia les traductions allemandes.

En 1907 Abdurrahman Mekkâvî publia en Egypte huit autres essais du philosophe. D'autres, enfin, furent dernièrement publiés aux Indes.

Monsieur Hazmi Tura, ancien directeur de l'une des bibliothéques de notre ville, et M. le Docent Ahmet Ateş ont chacun préparé une bibliographie complète des oeuvres de Fârâbî se trouvant dans les bibliothèques d'İstanbul.

La première étude sérieuse sur Fârâbî fut publiée en 1868 à Berlin par Steinschneider. Boer, Schmolders, Horten et Munk lui réservèrent ensuite dans leurs travaux une place plus ou moins importante ; ces recherches restaient toutefois dans le domaine des études orientalistes, et Fârâbî n'occupait toujours pas la place qui lui revenait dans les livres d'histoire de la philosophie générale. Ce n'est que récemment qu'Emile Bréhier lui réserva une place de première importance dans le volume de son Histoire de la Philosophie consacré au Moyen Age. Masson-Oursel l'imita dans ses études de philosophie comparée. Fârâbî sortit ainsi de

l'étroit domaine des études orientalistes pour entrer dans l'histoire de la pensée humaine.

Fârâbî occupe encore actuellement des savants comme Miguel Asin Palacios, Quadri, Etienne Gilson, l'Egyptien Mehmet Emin, İbrahim Beyyumi al Makdur, le Cheih Abdulrazik et Abdurrahman Bedevî. En Turquie, le Prof. İsmail Hakkı Izmirli, le Prof. Şemseddin Günaltay, M. Mehmed Ali Aynî, le Prof. H. Z. Ülken, M. A. Adnan - Adıvar et Kıvameddin Burslan lui consacrèrent et lui consacrent encore de nombreux travaux.

Avec le Prof. H. Z. Ülken nous pouvous dire que des jugements définitifs sur la personnalité et sur l'oeuvre de Fârâbî ne seront toutefois possibles que lorsque les travaux en cours seront parvenus à :

1. Réunir les oeuvres complètes de Fârâbî, en les distinguant des oeuvres qui lui sont attribuées et en élucidant les divergences de pensée existant entre différentes oeuvres ;

2. Délimiter l'influence de la pensée grecque et chrétienne sur Fârâbî, et réciproquement ; rechercher jusqu'où il resta fidèle à la pensée grecque et de quelles sources il profita ;

3. Etablir quelle fut l'influence de ses études à Harran, celle du Sabéisme, sur son évolution ;

4. Rechercher les rapports de Fârâbî avec la médecine et voir s'il l'a pratiquée.

5. Examiner et résoudre la difficulté qu'il ya à établir une biographie du philosophe sur les témoignages d'İbn Hallikân, d'İbn Kıftî ou d'autres venus deux siècles après, alors que ces contemporains n'en parlent aucunement.

Influence de Fârâbî : Dans sa préface à la traduction des oeuvres de Fârâbî par Kıvameddin Burslan, M. İsmail Hakkı İzmirli parle longuement de l'influence de Fârâbî. Voici comment, en nous inspirant en général de cet ouvrage, nous résumerions cette influence :

1. Les commentateurs postérieurs d'Aristote s'inspirèrent tous de Fârâbî.

2. Fârâbî est le premier encyclopédiste de l'Islam.

3. Les auteurs musulmans avant Fârâbî avaient bien écrit certains commentaires ou abrégés de logique, mais c'est à Fârâbî néanmoins que la logique musulmane doit sa véritable évolution.

Fârâbî élucida plusieurs problèmes de logique restés jusque là sans solution ; il ajouta nombre de concepts et de définitions au chapitre de l'imagination, ainsi que les concepts de déduction et d'opinion à l'étude du jugement, et définit exactement les différentes formes du syllogisme.

Mettant, à l'opposé des Occidentaux, la poétique et la rhétorique au rang des sciences logiques, il porta à huit le nombre des livres de logique d'Aristote.

L'essor qu'il imprima ainsi à la logique s'amplifia sous l'action des méchaites et des théologiens, successeurs de Fârâbî.

4. Fârâbî concilia la métaphysique aristotélicienne avec la foi musulmane, le dualisme d'Aristote avec le principe d'émanation et le système des intelligences du néoplatonisme.

Comme tous les philosophes ou penseurs qui l'ont précédé, Fârâbî est influencé par les grandes autorités dominant la pensée du Moyen Age : Aristote, Platon et surtout le néoplatonisme plus conciliable avec le monothéisme. Le musulman croyant qu'était Fârâbî mit à la place du dualisme aristotélicien l'idée du Dieu suprême, de l'Etre unique, que le néoplatonisme plaçait au sommet du Panthéon, et ajoutant encore à ce principe le système des intelligences pris à Plotin, il réussit à vaincre le dualisme aristotélicien de la matière et de la forme et à concilier la philosophie avec la religion. Ainsi naquit le syncrétisme de Fârâbî. Fârâbî concilia Platon avec Aristote, et, en essayant de combler les lacunes dans cet amas d'idées qu'était devenue la philosophie grecque, il tira également profit des théories de l'école philosophique de Sâbiâ et d'autres.

Pour Aristote, Dieu qui est le centre de l'univers régit et sait tout ce qui est dans l'univers. Pour Fârâbî, par contre, Dieu connaît les lois universelles, mais non les individus.

Pour Aristote, le premier moteur étant l'intelligence universelle, c'est à dire Dieu lui-même, l'univers dépend de Dieu. Pour Fârâbî, cette intelligence universelle qui est le moteur de l'univers étant la première chose créée, il n'y a pas de rapport direct entre l'univers et Dieu.

5. Fârâbî ne pouvant se contenter d'un amour intellectuel de Dieu se jeta, avec toute la fougue de son âme inspirée, dans le mysticisme et se perdit dans l'Etre Nécessaire; en faisant entrer le mysticisme dans la philosophie, il en montra la voie aux philosophes. A sa suite, des philosophes comme Ihvanussefa et Avicenne, des mystiques comme Ebu Nâsır Sarradji Tousî, Sulemî, Ebou Sait Eb'ul Hayr et Gazalî fondèrent le mysticisme philosophique. L'Islam connut ainsi trois grandes écoles de mysticisme philosophique : les Ichrakites, les Ekbérites, les Mudjeddites.

6. L'analogie qu'il voyait entre la religion, le Coran et la philosophie, l'incita à interpréter dans un sens philosophique certains concepts essentiels de la religion : la prophétie, le tesbih [10], l'inspiration, les cieux, le «levhukalem» (table du destin), l'«archukursi» (trône céleste), le hasard, le destin. Il fonda ainsi le premier, en Islam, une philosophie de la religion; la prophétie étant, pour Fârâbî, une perfection morale plutôt qu'un don inné, les philosophes sont supérieurs aux prophètes. Sur ce point Fârâbî s'oppose aux théologiens, mais il ne faut pas oublier cependant que Fârâbî parle ici de prophète et non d'envoyé, et que le sens de ces deux mots diffère grandement dans la religion musulmane.

Lorsque l'homme entre en rapport avec l'intellect agent, le rideau qui les sépare tombe, et l'on parle alors de Révélation. Le Verbe de Dieu, ce sont les notions que l'âme reçoit de l'intellect agent. Les anges sont des concepts subjectifs, des formes de lumière révélées â l'âme des prophètes.

Des idées avancées en philosophie de la religion, spécialement sur la cause première, la création, la prophétie firent se diriger

---

[10] Sorte de chapelet musulman.

contre lui les critiques sévères des théologiens, en particulier du Cheyhulislam İbn Teymiyye.

Ces études influencèrent également Mouhiddin Arabî et le philosophe égyptien İbn Mubechiri Fatik.

7. C'est Fârâbî qui parla le premier d'évolution en psychologie. Gazalî même qui passa toute sa vie à essayer d'anéantir l'oeuvre de Fârâbî, resta sur ce chapitre sous influence : la classification psychologique qu'il adopta n'est que celle de Fârâbî développée par Avicenne.

8. En reconnaissant à la raison la faculté de discerner par elle-même le bien et le mal, Fârâbî prêcha le premier une morale rationnelle et prépara ainsi la voie à la mystique de la raison d'Avicenne. En affirmant que le bien et le mal proviennent d'une même volonté incréée et éternelle, il influença le fondateur de l'école de théologie philosophique : Fahri Razi.

9. Fârâbî parla le premier en Islam d'une philosophie sociale et de sociétés bien ou mal organisées ; il influença ainsi fortement İbn Haldoun, le plus grand philosophe de l'histoire, tant en Orient qu'en Occident, et prépara la voie à la fondation d'une école de philosophie sociale.

10. Il travailla à une réforme de la musique arabe d'après les pirincipes de l'art ionien et inventa un instrument appelé udülmusemmen.

On peut donc affirmer que c'est avec Fârâbî que commencèrent dans l'Islam la philosophie méchaite, la philosophie de la religion, la philosophie politique et la morale rationnelle. C'est Fârâbî également qui posa les fondements d'un mysticisme rationnel, qui systématisa la logique, qui enseigna aux philosophes le mysticisme et aux penseurs l'art d'écrire une encyclopédie.

Fârâbî n'est pas seulement le maître de philosophes tels qu'Avicenne, Averroès, İbn Haldun, Fahri Riza, İbn Heysem, İbn Muskeveyk ou Djelaleddin Roumî. Par sa morale rationnelle, il annonce le philosophe allemand Kant ; par sa théorie du «grand homme et petit savant», l'Anglais Spencer. En disant que la connaissance ne s'acquiert pas seulement par un effort intellectuel, mais qu'elle découle d'une âme supérieure aux hommes, il se fait le précurseur de la théorie de l'intuition du philosophe

français Bergson. Il annonce enfin la théorie du contrat social de Rousseau, en affirmant que l'union sociale se fait par la volonté des individus.

Conclusion: Bien que l'Islam, né en 635, se vit, dès 732 arrêté dans ses conquêtes en Andalousie et à Poitiers, et un peu plus tard en 751, dans le Turkestan chinois, les Arabes avaient déjà réussi, dans ce court intervalle, à se rendre presque maîtres du destin du monde médiéval. Ils contribuèrent ainsi non seulement à l'expansion de l'Islam, de la langue et de la culture arabes, mais encore à faire connaître les civilisations du Proche-Orient et de la Grèce antique, en particulier la philosophie de Platon et celle d'Aristote. Cette souveraineté spirituelle est due surtout à trois grand noms de la pensée islamique : Avicenne, Gazalî et spécialement Fârâbî. Leur influence s'étendit en Europe, en passant par le Maroc et l'Andalousie ; Averroès de Cordoue (1126 - 1198 ap. J. C.) peut être considéré comme le dernier anneau de cette chaîne qui va de la Grèce antique à la Renaissance. C'est grâce aux commentaires d'Averroès, disciple de Fârâbî et fondateur de l'aristotélisme médiéval, que l'Occident découvrit à nouveau Aristote et cette découverte prépara la Renaissance.

Tels sont les services que rendit à l'histoire de l'humanité ce grand Turc de la mort duquel nous célébrons aujourd'hui le millénaire.

Nous serions trés heureux que ce modeste travail pût encourager quelqu'un à élucider non tellement les discussions nées autour de sa nationalité que son apport à l'histoire de la pensée humaine ; peut-être lui acquitterons-nous ainsi un peu de notre dette de reconnaissance.

Terminons ce travail par ces mots de Fârâbî, dédiés à ses petits-fils d'aujourd'hui et qui, après dix siècles, n'ont rien perdu de leur sens ni de leur valeur :

«Comme l'arbre ne s'achève qu'en son fruit, le bonheur ne s'achève qu'en la pratique des vertus morales. On n'arrive au bonheur suprême qu'en travaillant continuellement à devenir plus vertueux.»

İstanbul, le 29 décembre 1950
Dr. B. N. Şehsuvaroğlu

F Â R Â B Î

ALPHARABİ

870 - 950

The Famous Muslim Philosopher

FÂRÂBÎ

870 - 950

The Famous Muslim Philospher

His life : The green and fertile district where the Aris joins the river Seyhun (Jaxartes) in Transoxiana, Central Asia, was called Fârâb. Fârâbî was born in Fârâb in about 870. This city, which had been a center of culture of Asia for many years, was destroyed by the great asiatic conqueror of the thirteenth century, Jenghiz Khan.

Fârâbî's father was a retired commander -in-chief of a fortress in Fârâb. His father was noble but poor. Like his ancestors Fârâbî was a small man. He was not talkative and he preferred a quiet life.

He had his first education in Fârâb. When he was twenty years old he went to Baghdad where he studied Logic, Arithmetic, Astronomy, Biology, Chemistry, Medicine and Philosophy. A good education of his day included all these subjects. However, he showed an intense interest only in philosophy. Later he went to Persia in order to benefit by the lectures of a famous philosopher, Haylan, whose philosophy was quite different from that of Aristotle. After finishing his studies he came back to Baghdad; Then he went to Aleppo in 942 (A. D.) in order to settle down; and finally died in Damascus in 950 (A. D.) when he was about eighty years old.

As an artist : He was a good poet and a musician as well a, philosopher. His book about the theory of music, Kitabi Musiki Al-Kabîr, is worthy of consideration. At the same time he was known as the inventor of a musical instrument, Udülmüsemmen.

As a physician : Although he studied Medicine he never profited by it. In 1938 Dr. Süheyl Ünver issued an article concerning Fârâbî's medical studies.

His philosophy : The beginning of the middle ages marks the fall of the Ancient Greek philosophy. Only muslim philosophers nourished the philosophy of the Peripatetics and kept it alive during the middle ages. Fârâbî is one of them. The first step in his philosophy is Aristotelian logic. Then he arrives at mysticism through logic. From this point of view Fârâbî may be considered a mystical thinker like Plato. He gave the most emphasis to the relationship between God and man. His aim was to arrive at knowledge of the efficient cause, the creator. In order to gain his goal he used spiritualism as his doctrine and the deductive method. In short his philosophy may be called theocentric Peripateticism. For him philosophy is the way of thinking that leads us to the knowledge of God.

His works : He wrote many commentaries on Aristotle's books. He was also the author of several treatises through which he succeeded in establishing a great reputation in his day. He was famous among Europeans after his works were translated into Latin, German, French and Hebreu at almost the end of the nineteenth century.

About twenty of his works are existent but others are lost.

His influence : He had a great influence on later philosophy. Mr. İsmail Hakki Izmirli gives us the ten most important points of Fârâbî's great and lasting influence on philosophy — especially on religious and political philosophy — in his foreword to a book about Fârâbî written by Kivamettin Burslan.

Summary : This meeting is held to celebrate the 1000 th anniversary of Fârâbî, who is regarded as the base of the pyramid of muslim philosophy which consists of Avecenna and Averroès. On the other hand his influence is easily seen on the cultural centers of Europe before the Renaissance.

The Peripateticism, the Religious Philosophy, the Political Philosephy and the Science of Moral Intellect began with Fârâbî among muslims. He is the founder of the Intellectual Mysticism.

At the same time he is the one who organized Logic, instructed the philosophers mysticism and taught the thinkers how to write an encyclopedia.

We would like to end this essay by quoting the following words of the philosopher :

«The perfection of happiness is attained through the practice of virtue, just as the perfection of a tree is attained through its fruit.»

Istanbul
Dec. 29, 1950
Bedi N. Şehsuvaroğlu, M. D.